

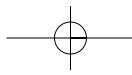
Akademik üretimin demokratikleştirilme imkânları üzerine bir deneme

Yüksel Taşkın*

Bu yazı, akademik bilgi üretiminin popüler siyasal ve kültürel mücadelelere müdahil olma yollarını daha fazla zorlaması gerektiği fikrinden hareket ediyor. Çok basit bir inanca dayanıyor bu normatif kaygı: akademisyen, saygınlığını bilginin demokratikleştirilmesi misyonu üzerinden türetmelidir. Yani, akademisyen kamusal entelektüel olmalıdır aynı zamanda. Bu misyon, akademisyenlerin günümüzde yaşadığı saygınlık ve özerklik krizinden de uzun vadede en sağlam çıkış yoludur. Oysa bugün bu kriz karşısındaki yaygın tepki, kendi alanlarını kolonize eden piyasa ve devlet aklıyla uzlaşmak, daha doğrusu bu güçlere entegre olmak şeklinde geliyor. Bu da bilimciliğin iktidar teknikleriyle birleşerek bilginin ulaşılabilirliğini azaltması, ona büyü yüklenmesi sonucunu getiriyor. Bir akademisyen kamusal entelektüel olarak, “iktidarın bilinir kılınmasına odaklanmalı. Bilginin iktidar olmasına değil...” Bu her akademik disiplin için aynı ölçüde geçerli bir üst ilke olmalı.

Bu yazı ağırlıklı olarak sosyal bilim yapanları hedefliyor. Ama akademik bilginin demokratikleştirilmesi sadece sosyal bilimlerle sınırlandırılmayacak kadar kapsamlı bir çağrı. Ne var ki ülkemizde, bu türden normatif kaygıların asıl muhataplarının sosyal bilimciler oldukları yönünde yaygın bir inanış var. Bu yargıya birinci itiraz, Oppenheimer ve Einstein gibi bilim insanlarının, kendi üretimlerinin siyasal sonuçlarını kavrayarak verdikleri mücadele anımsanarak getirilebilir. Bugün hangi bilim dalı, piyasanın veya savaş endüstrisinin kuşatması altında değildir? İşe yarama ölçütleri, devlet ve piyasaca belirlenmeyen hangi bilim dalı var? Tıptan fiziğe kadar, piyasa ve devletin iktidar tekniklerinin kolonize edici tehdidine maruz kalmayan bir disiplin var mıdır? Kendi üretiminin toplumsal sorumluluğunu üstlenme konusunda giderek artan bir

(*) Marmara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

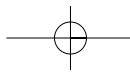
bilinçlenmenin, Batı'yı izlemekte mahir ölkemize de er geç ulaşmasını dileyebiliriz...

Dolayısıyla tüm disiplinleri kapsayan normatif bir bilim insanı üst kimliği olabileceğini savunuyoruz. Bilim insanı / akademisyen kimliğinin inşa edilmiş sürecine eleştirel biçimde odaklanarak, farklı disiplinleri aşan bir üst kimliğe olan ihtiyacın bir başka kanaldan altını çizebiliriz. Yargımız basit: bir bilim insanı hangi dalda uzmanlaşacağına bakılmaksızın, önce iktidarın ideolojik aygıtlarının kolonize edici baskısına maruz kalmaktadır. Zorunlu eğitim denilerek uygarlaştırıcı boyutu öne çıkarılan süreç, aslında iktidarın arzu ettiği insanın yaratılmasıdır. Burada iktidar diyerek sadece devleti ima etmediğimizi vurgulayalım. Dahası bu şekillendirme dayatması tek merkezli olmamakta; farklı anlayışlara sahip müfredatların yarıştığı bir hengâmeye de dönüşmektedir. Bu şekil verme yarışı 'hedef kitlesi'nde yapıcı olamayan nihilistçe bir kuşkuculuğu beslemektedir çoğunlukla. Ya da akademisyenlerin popüler deyişiyle, "merak duygusu"nu kurutmaktadır...

Bizi rasyonel ve makul vatandaşlar yapmaya azimli rakip didaktizmler, hiçbir şeyi başaramasalar bile şaşırma ve hayret duyma yeteneğimizi yok ederek, 'çocuk'lukla köprülerimizi yıkmaktalar. Bilim insanı, çocukça hayret ve şaşırma güdüsünden besleneceğine, neredeyse 'hiçbir şey konusunda her şeyi bilen' renksiz kokusuz uzmanın işlevselliğine hapsolunmaktadır. Bu anlamda bu eğitim sadece bilim insanını değil; zorunlu olarak okullastırdığı kitleyi de taciz etmektedir. Bir insan fizikçi veya antropolog olmadan önce yönetebilen ve yönetilebilen bir yurttaş haline getirilmektedir. Bu dayatmanın olumsuzlanması ve aşılması üzerine kurulu (disiplinler üstü) ortak bir çaba, bilim insanı üst kimliğinin normatif çerçevesi olmalıdır. Çünkü 'uzman'ın böylece oluşturulması ve topluma dışsal tanımlanarak yalıtılması, bilginin iktidara tâbi kılınması sürecinin en önemli ön koşuludur.

Sosyal bilimleri bu açıdan düşündüğümüzde en yaygın direncin farklı özcülük biçimlerine karşı olması gerektiği savunulabilir. Bu özcülük, milli veya dinî kültürün özcü mutlaklaştırılmasıyla olabileceği gibi; Avrupamerkezci ön kabullere dayanan ekomomizmin doğal bir kategori haline getirilerek, insanlığın macerasının *homo economicusa* indirgenmesiyle de yapılabilir. Bugün akademinin bu türden kolonizasyon biçimlerine; yani, bireyleri edilgen alıcılara indirgeyen didaktizmlere karşı mücadele imkânlarını zorlamadığı kolaylıkla söylenebilir. Tam tersi, gücünü bu anti-demokratik tarzdan türetmek çok daha yaygındır.

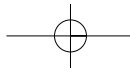
Somut bir örnekle ilerlersek; üniversitede uygarlık dersi veren bir öğretim üyesi, öğrencilerin liseden getirdikleri formasyonlarını yok sayarak, söz gelimi farklı üretim biçimlerinden bahsedebilir. Oysa sınıfta "Türklerin Amerikalıların atası" olduğuna inandırılan öğrencileri vardır. Orada gerekli olan çaba, resmî tarihçiliğin farklı versiyonlarına dayalı milliyetçiliklerin olumsuzlanması yoluyla; Türkiye tarihini dünya tarihine yeniden yerleştirme anlamında bir

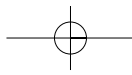

normalleştirme gayreti olmalıdır. Bu çabanın doğal bir meyvesi de, tarihsellik algısı güçlenen öğrencinin yukarıdaki tezlerin zayıflığını kavraması olacaktır. Ama genellikle yapılan, Batı'da yazılmış iyi bir uygarlık tarihi kitabından bölüm bölüm ilerlemek; tek bir tarihselliği evrensel kılarak, yerlilik vurgusuna olan ihtiyacın abartılı hallerine zemin hazırlamaktır.

Yukarıda bahsedilen öğretim üyesinin bu meseleyi idrak etmemiş olması da bir olasılıktır. Ama en yaygın tepkilerden birisi, bu türden huzur kaçırıcı sorunların farkında olunması ama 'akademik terbiye' gereği bunların sınıf dışına bırakılmasıdır. Akademik terbiye denilen şey, entelektüel ve farklı iktidarlar arasındaki güç mücadelesinde, entelektüele 'fildişi kule' üniversiteyi vererek; onun iktidar taleplerinden vazgeçmesinin sağlanması demek olan *pasifizasyon* demektir. Akademik terbiye, bilimsel tarafsızlık söylemiyle taçlandırılır. Bu anlamda akademide yaygın bilimsel tarafsızlık söyleminin, insanın en doğal hali olan normatifliğini inkâr etmesiyle, hiç de tarafsız olmayan iktidarın ekmeğine yağ sürdüğü unutulmamalıdır. Böylece Türkiye'de milliyetçilik anlatan veya çalışanlar, ırkçılık kavramını hiç kullanmadan meramlarını terbiyeli biçimde anlatabilirler. 'Akademik' işler yaptıkları için, hiç kimsenin okumadığı 'akademik' dergilere bu 'işlerini' gönderirler. Asıl sorun, bunun yanlış olduğunu idrak edenlerin bu 'ticaret'e karşı başka türlü bir ahlâkın; terbiyenin baskısını yeterince hissettirememeleridir. Bu anlamda "Kral artık utandıracak denli çıplak" denilmesi bile bir adımdır. Kaldı ki, bilimsel üretimlerini normatif kaygılarıyla temellendiren ve bunun paylaşım araçlarını yaratabilmiş bir sosyal bilimler camiası var, Türkiye'de...

Bilim insanının normatif boyutunu inkâr etmemenin bir diğer doğal sonucu da üniversitelerde ekolleşmenin önünü açmak, onu meşru kabul edebilmektir. Türkiye'de sosyal bilim alanında en yaygın mücadele, diğer alanlarda olduğuna benzer biçimde kadrolaşmaktır! Ele geçirme kültürünün üniversitelerimizde dekan/rektör seçimlerinden en basit atamaya kadar belirleyiciliğinin herkes farkındadır. 'Ele geçirmek' için harcanan enerjinin birazı bile farklı ekollerin bilimsel mücadelesine harcansaydı, üniversitelerimiz biraz yerli/Türkiyeli olabilirlerdi. "Ancak bir benzerim utandırmaz/sıkıştırılmaz beni" şeklinde bir bilince dayanan ele geçirme hevesi, derhal içe kapanmayla destekleniyor. Böylece herkes kendi sahasında birbirine benzeyen asistan ve öğrenciler 'yetiştirmeye' başlıyor. 'Duayen'lerin 'son kullanma tarihleri' çoktan geçmiş kitapları hatmediliyor. Bu arada farklı ekoller (diğer ele geçirici rakipler!), 'iç tahkimat' hevesiyle yerden yere vurularak ötekileştirilirken, bu süreç fikrî bir mücadeleye asla evrilmiyor. Bu anlamda örtük bir anlaşma var: Bizi kendi halimize bırakın; biz de sizi. Böylece asıl mücadelemizi 'ele geçirme'ye sarf edelim. Böylelikle niteksizliğimizin, dünya gündeminden uzaklığımızın anlaşılmasını da engellemiş oluruz. Buraya kadar bürokratik kliklerin iktidar mücadelelerini resmettiğimi fark ettim ki, hakikaten durum budur.

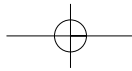

‘Taşra’ üniversitelerinde birçok sosyal bilim bölümü, merkezi var. Buralarda memleketin gelişmiş/kozmopolit üniversitelerinin ‘yerli’ olmadığı, üretimlerinin dış odaklarca şekillendiği artık sıradan, popüler eleştiriler. Peki, bu üniversitelerde konumlananlar, kişiliklerinin normatif ve ontolojik boyutlarını inkâr etmeden kendi alternatif üretimleriyle bu eleştiregeldikleri ‘kozmopolitlere’ meydan okuma derdine sahipler mi? Böylesi bir derdi olanlar çok az olmalı ki, görünür değiller. Madalyonun diğer tarafı da var: Kozmopolit eleştirisine maruz kalan kesimler, kendi üretimlerine kıyasla popülerleşme başarısı çok daha açık; bir o kadar da sorunlu ‘yerli’ sosyal bilim üretimini mesele ederek onlarla akademik etkileşimi ve mücadeleyi dert ediniyorlar mı? Bu ülkede milyonlarca genci ‘yetiştirmeyi’ kendilerinin doğal hakkı gören ekollerle akademik mücadeleden kaçmak, üniversitenin farklı ekollerin tartışma sahası olarak ülkenin fikrî gündemini zenginleştirici işlevini daha baştan baltalamış oluyor.

Neyse ki üniversitelerde farklı anlayışların birbirleriyle entelektüel mücadeleye girmeme anlamındaki örtük anlaşmaları ciddi bir tehditle karşı karşıya: Dünyada süregiden bilimsel tartışmalar ve yeni bakış açıları er ya da geç bu ülkeye de sirayet ediyor. Sözelimi, Ermeni Meselesi karşısında dışarıda başka içeride başka tavır üreten anlayış da; kendi ulusal sınırları dışındaki bilimsel etkileşime aldırmaayan; hatta ondan ürken anlayışlar da ciddi biçimde zorlanıyorlar artık. Bu meseleleri siz ‘mesele’ etmezseniz, ‘başkaları’ mutlaka edecektir; (etmelidir de) ve bu meydan okumalara hazırlıklı olma baskısı Türkiye üniversitelerini huzursuz etmeye başlamıştır. Bu noktada bilim insanlarının katkıları, ısrarla ülke ve dünya (bilimsel) gündemlerini sağlıklı bir etkileşime sokmak olmalıdır...

Akademik üretimin bireysel kurgulanışını sorgulamak

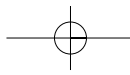
Yine yukarıda bahsettiğimiz akademik *pasifizasyon* başarısının olmazsa olmaz bir boyutu var mesele etmemiz gereken: Her türlü bilim dalı son derece çetrefil ve zorlu bir kolektif çalışmaya dayandığı halde, tek tek bilim adamlarının ‘başarıdan’ sorumlu görüldüğü; liberal bireyciliğin getirisi olan tuhaf çarpıtma. Bilim insanları arasında yetenek, gayret ve motivasyon farklılıkları yoktur demiyoruz elbette. Zaten bu boyutlar yok sayılmamalı. Ama bilimsel üretimin son tahlilde bireysel deha, veya başarıya kitlenmesinin, bilimsel üretimin kolektif doğasıyla çeliştiği gibi, iktidar açısından son derece işlevsel bir ‘böl ve yönet’ getirisi olduğu da açık. Pierre Bourdieu’nün iktidar karşısında akademisyenlerin özerkliklerini güvenceleyebilmeleri için, üretimlerinin anonim-kolektif doğasını önemseyen mesleki örgütlenmeleri tartışmaya açması bu bakımdan önemlidir (Bourdieu, 1989). Bilimsel üretimin anonim doğasını öne çıkararak, bireysel sivrilmelerin ödüllendirilmesine dayalı indirgemecilikle mücadele etmek son derece önemli.

Tek tek bilim adamlarının, üretimin anonim doğası yok sayılarak mutlaka bireysel katkıda bulunmaya zorlanmaları bugün akademinin en ciddi sorunlarından birisidir. Kütüphane rafları, ‘hakemli’ dergiler ve kitaplar, farklı bir şey ortaya koymak için kendini paralayan yazılarla doludur. Dürüstçe düşünelim: Bilimsel bilgi böyle mi ilerler? Veya bilgi mutlaka ilerlemek, işe yaramak ve işlevsel olmak zorunda mıdır? Ve bu ilerlemeden, her bireye keşfetmesi için bir katkı birimi mi düşmek zorundadır? Bu ‘yeniliği’ ortaya koyamadığında bilim insanı başarısız; keşfedebildiğinde ise başarılı mı olacaktır? Şapkalı önümüze koyup düşünmeliyiz: hayat bu bilimsel katkı tarzını çoktan arkaikleştirdi. Bilim insanını tek başına ilerleme değirmenine su taşıma işlevine indirgeyen bakış, bilginin paylaşılmasını önemsizleştirdiği müddetçe bu arkaikliğe hizmet eder. Bilim insanı, sınıfta, laboratuvarında bilgisini interaktif bir ortamda edinmek ve paylaşmak zorundadır. Bu paylaşmanın verili kabul edildiği ortamlarda bile, ünvanı kabarık olanların diğerlerine aktardığı bir bilgilendirme edimi kurgusu öne çıkarılmaktadır. Oysa gerçek öğrenme sürecinin böyle işlemediğini biraz gözlem gücü olan herkes bilmektedir. Üretilen bilginin kolektifliği verili kabul edildiğinde ve üretimin toplumsal faydasına kolektifçe karar verildiğinde, bu üretimin iktidarcı kötüye kullanılmasına dayalı faydacılığa da bir set çekilebilir.

Bourdieu, yukarıda bahsedilen bilim insanı örgütlenmelerinin başka yararlarına da dikkat çeker: Bilimsel üretimin nitelik ölçütlerinin belirlenmesi, iktidarı kızdırması muhtemel konularda bilim insanlarına destek verilmesi, gerekirse araştırma projelerine mali kaynak sağlanması gibi bir dizi konuda bu örgütlenmelerin belirleyici olmaları. Piyasa etkileşimli popüler kültürün sözcülüğünü üstlenen medyanın veya devletin kendi işlevsellik ölçütlerine göre bilim disiplinlerini yargılama, sınıflandırma anlamında giderek artan baskıları karşısında, bilim insanlarının bu alandaki son sözü söyleme özerkliğini kendi örgütlenmeleri üzerinden savunmaları giderek yaşamsal bir zorunluluk halini almaktadır.

Yerel ve küresel ölçekli olarak kurgulanan böylesi örgütlenmeler, seçkin loncalar olarak algılanmamalıdır. Bilimsel üretimin özerkliğini güvencelemenin, onun demokratikleştirilebilmesinin de ön koşulu olduğu unutulmamalıdır. Gramsci’nin, “herkes filozoftur; ama bazıları bu yönlerini geliştirecek para ve zamana sahiptirler” yargısından hareketle akademik üretimin popülerleşme yollarını aramasının bu anlamda bir eşitsizliği giderme çabasını barındırdığı da açık. Aslında bu çağın teknik gelişmelerinin çoktan altyapısını hazırladığı bir demokratikleşme çağrısıdır burada söz konusu olan: Bu paylaşımın bilgisayar, internet türünden altyapısı oluştuğu bilim insanlarının ilk tepkileri, bunun kendi ayrıcalıklarını dinamitleyeceği endişesiyle bilimsel üretimlerine bir tür dinsel ulaşılabilirlik efsunu yüklemek oldu. Yaygın biçimiyle demokrasi korkusunun bir başka versiyonu olan bu fildişi kulelere kapanma süreci; “egemen blokun egemenlik altındaki bileşenleri” olan entelektüellerin üretimlerini iktidar aygıtı için yapmaları zorunluluğunu da dayatmış oldu.

Ne var ki, iktidarların indirgeyici işlevsellik anlayışına daha fazla tâbi olmayı dayatan bu süreç, bilim insanının özerkliğinin; dolayısıyla en önemli saygınlık kaynaklarının da tahrip olmasını hızlandırdı. Dolayısıyla, demokrasi ve kitle korkusuyla savrulunan seçkinciliğin güç ve saygınlık yitimini daha da hızlandırdığı açık. Bugün bu kilitlenmeyi aşmanın yolu; bilginin demokratikleşmesini kaçınılmaz kılan altyapı devriminin de yardımıyla toplumla bağları yeniden oluşturma anlamında bir kamusalılıktan geçiyor.

Yine somut düzlemde ilerlersek; günümüzde kitlesel korku üretiminin bir iktidar tekniği halini alması ve güvenlik ideolojisinin güçlenmesiyle, kendi güç ve saygınlıklarını buradan türetmeye girişen 'sosyal' bilimciler ortaya çıktı. Bu 'uzman'ların en büyük 'katkıları', milli güvenlik devletine demokratik denetim dışı ve meşru bir faaliyet alanı oluşturulması ve halkın buna ikna edilmesi şeklindedir. Zaten milli güvenlik devleti, iç politikanın demokratik denetime alınması karşısında devlet seçkinlerinin jeopolitik kartını oynayarak uluslararası ilişkileri bu demokratik baskıdan kurtarma çabasıyla şekillendi. Bugün sosyolojiden uluslararası ilişkilere ve hatta iktisata kadar pek çok daldan bilim insanı, bu disiplinleri sıradan insanın idrakinden uzak bir uzmanlık ve çatışma alanı olarak kurgulayarak; tam da yukarıda bahsettiğimiz tarzda bir güç ve saygınlık stratejisi oluşturuyorlar. Bu anlamda son zamanlarda mantar gibi patlayan 'stratejik' araştırmaların, bizzat bu bilim insanları için stratejik olduğu açık. Korkutucu olan, halkların kardeşliği ve ortak paydalarının öne çıkarılması yerine, onların her daim bir üstünlük savaşı içinde oldukları ve bu doğal çatışmada ahlâki olmayan yöntemlerin de meşru sayılmaları gerektiğini savunan bir güvensizlik kültürünün, bilim insanlarının güç ve saygınlık stratejisi haline gelebilmesidir.

Bunun olumsuzlanması ve aşılmasının, bizzat bahsedilen alanlara dair bilginin demokratikleştirilmesi ve gizlilik kültürünün hedef alınmasıyla olabileceği açık. Bilim insanları, "halk iktisat veya uluslararası ilişkileri anlamaz" tarzı mistifikasyonlara dayalı seçkin iktidar stratejilerinin aşılmasında kilit konumdadırlar. Bugün akademide buna karşı mücadele vermek ve bu mücadelenin popüler-entelektüel dilini inşa etmek; yani iktidarı bilinir kılmak göreviyle karşı karşıyayız...

KAYNAKÇA

Bourdieu, Pierre (1989) "The Corporatism of the Universal: The Role of Intellectuals in the Modern World", *Telos* 81, s. 99-110.

